Bilag til „Morgengryet“.

Kortfattet

redegjørelse

for

det dansknorske målstræv.

Av

K. Knudsen.

Kristiania.

Præntet av Chr. H. Knudsen.

1887.

Nærværende opsæt ær, som det vil ses, egentlig ætlet til optagelse i bladet Morgengryet som redegjørelse for sammes avvikelser fra vårt almindelige bokmål. Senere ær det dog funnet formålstjenligt, at opsættet kommer ut som et særskilt litet skrift, altså ikke som utelukkende myntet på Morgengryets læsere.

Skriftet svarer på lag til den del av min siste bok: „Hvem skal vinne?“, som har fåt navn av „Hustavlen“.

K.

For et par år siden skrev jeg noget hær i bladet om det æmne, som ær nævnt i overskriften. Men efter den tid har bladet fåt, tror jeg, en 4—5000 nye tingere. Om vi nu altså bare regner 5 læsere for hvær av tingerne, 4 foruten bladejeren selv, så må Morgengr. vel ha minst 20 tusen flere læsere nu æn 1885. For disse 20 tusens skyld vil det da nok være umaken værdt å ta æmnet op til omhandling en gang til. Desuten vil vist en god del av dem, som fulgte med i bladet allerede dengang, ikke ha skade av å få, hvad de i 85 fik grejet ut, frisket op igjen, især om de siden har rukket så meget længre fræm, at de tænker på, i sin egen skrift helt eller delvis å følge bladets foredømme (Ex.)

For å få sat læseren in i Morgengryets målstræv vil det ikke være av vejen å forutskikke et og annet om det norske målstræv i det hele.

Dette har overalt til øjemed å få oparbejdet et bokmål, som for os normæn kan være det samme, som andre lands ær for dem, ær for disse måls bærere og brukere, — altså som det danske ær for det danske folk, det svenske for svenskerne, det tyske for tyskerne, — æller helst ænnu bedre. For bare det beste ær godt nok.

Dette „ænnu bedre", æn dansken osv., vil først og fræmst sige, at vi vil se å få stængt ute av vårt fræmtidsbokmål om ikke netop alle de utenlandske ord, som det ær mættet, proppet og fetet med, så dog den store flerhet av dem. Kunde dette lykkes, vilde det unægtelig ikke være for meget sagt, at vårt norske mål var av ordforråd ikke alene jævngodt med våre grannefolks, men virkelig „bedre", særlig for de mindre skoledannede samfundslag ænog et langt bedre meddele-middel mellem man og man, æn noget av de andre nordeuropæiske mål, i alle fal nu for tiden, ær.

Så meget bare om opgaven for vårt norske stræv. Nu noget om måten å løse den på.

Det gi's ikke, som visse folk i mange år har søkt å hævde, bare en, men to måter. Den ene, den, som nærmest synes å by sig fræm, og som t. d. Morgengryet har gjort til sin, ær den samme som bl. a. våre granner, danskerne og svenskerne, bøter sine mål på, når tiden eller vond medfærd har gjort skade på dem. De tar bort det skadelidte og usunne, så det uskadde og sunne kan komme i lag igjen

og trives som før. Den andre ær, å la det syke eller vanføre bokmål dø av brist på næring, og dærimot gjøre op et helt nyt av et eller flere av de hittil viltvåksende bygdemål omkring i landet.

Vi av førstnævnte slag, vi målbøtere, som frister å få løst spørsmålet ved å renske og i det hele å bøte på det bokmål, vi har tat i arv fra våre fædre, kaller os dansknorske målstrævere, i motsætning til de norsknorske, mållagerne, i motsætning altså til dem, som vil ha vår gamle mål-bygning bort, for på tomten å kunne få plas til en ny, til det så kalte „Landsmaalet".

Vi kaller os dansknorske, fordi det bokmål, som vi hålder på å rengjøre eller „fornorske", ophavlig har fåt sin skikkelse i Danmark. Ordet dansknorsk høver ellers egentlig bare i overgangstiden, og vil siden bli å avløse med ordet norsk, når overgangen ær til ènde. Navnet norsknorsk har mållagerne aldrig ret villet vedkjænne sig, da det skulde sige det samme som „altfor norsk", ensidigt norsk. Men navnet „norsk", som de selv liker å gå under, finner på den andre side vi å være noget nærgående, ret som om *vi* var aldeles unorske, ænda vi i ordforrådet, i omsorgen for å få utskilt unorske ord, tyske, franske osv. fræmmedord, ær vel så norske som de, og i det utvortes, det formelle, blir det mere og mere med hver dag.

Men hvorfor vraker da de norsknorske stegvis vår fræmgangsmåte, den så kalte „Fornorskning", som dog åpenbart ær nærmere, ær mere „praktisk"? Nej, siger de, det bokmål vi har, ær ikke norsk; det ær dansk, ær et „andet Sprog", og kan dærfor umuligt bli norsk, om en aldrig så længe bøter og lirker og steller med det. Hærtil svarer vi dansknorske: I farer vilt, godt folk. Dansk ær jo det samme nordiske mål som svensk og norsk (og ny-islandsk). Disse tre ær bare inbyrdes noget avvikende utgaver av nordens ophavlige fællesmål; de ær landskapsmål eller „Dialekter", og ikke som tysk eller fransk virkelig fra- eller sær-skilte mål. Denne lære om mål-tre-enigheten har da også været ophøjet over tvil alle dager, intil det norsknorske folk i folket tok på å la høre fra sig, altså intil denne siste mansalder. Samme folk hadde nl. kommet til å flokke sig om en ny Johannes, som prædikede et norsk: omvender eder; ti et nyt (det tusenårige) målrike ær nær. Folke-flokken hadde bruk naturligvis for denne lære om „Dansken" som et fra „Norsken" „forskjelligt Sprog"; for var „Dansken" og „Norsken" i grunnen samme „Sprog", var det jo overflødigt å børje et bokmål fra nyt av. Det måtte da været selvsagt for dem å slå in på samme vej, som vi dansknorske har valt, at skyte det unorske, som vi har funnet i „Dansken", ut og fylle rummet med det saknede norske, i ord, ordlag, ordformer og ordfælling.

Påvis for dette, at dansk, norsk og svensk ikke ær tre, men ét mål, kan imidlertid ikke vel rummes i et blad. De, som ikke finner en slig redegjørelse overflødig, får jeg gi det råd å søke den i min siste bok: „Hvem skal vinne?" (Cammermeyer, kr. 1,50) og B. Bjørnsons lille skrift av 1887 om målsaken (Huseby): „Til alle dem, som" osv.

Men ær vårt bokmål, „Dansken", i hovedsaken det samme som de andres „Landsmaal", hvorfor skulde vi ikke da gjærne ta til intækt den store lettelse i arbejdet for vårt fræmtidsmål, at vi kan stykke det ut på mange hænder og mange år, mens de norsknorske ær nød til å kræve av sine nyomvendte

1. at de på én gang som læsende skjønner de nye målbøker med deres nye ord og ordlag og uttale og bøjning og ordfælling, og
2. på en gang har i hodet det hele sæt og samhør av regler, de som skrivende „paa Maalet" har å ta i agt, kanske allerede i de første linjer, de fører i pennen.

Det dansknorske målstræv kan en dærimot være med på, så snart en har sankjænt, om det så bare ær en eneste av de regler, som gjennem dansknorsk som overgangs-mål fører over fra ren dansk til en norsk, som i Norge ær likestillet og jævngod med dansken i Danmark og med høgsvenskan, — det svenske bokmål — i Sverige. I tilfæller, som går in under samme ene regel, retter da den skrivende det unorske til norsk, mens han for den saks skyld gjærne kan bli ved som før med alle sine andre tilvante unorskheter, ikke for evig naturligvis, men intil han har fåt al nødig øvelse i å tillæmpe den, — eller de flere, han har lært å skjønne. Han gjør da som smeden, som bare har et eller et par jærn i ilden ad gangen. Som norsknorsk måtte han jo ha hat alle sine måljærn i smi-avlen på en gang, med fare for å få en del av dem vanskjøttet og skambrænt.

Ja, når det hette, at den dansknorske målstræver kan sleppe med å ha én enkelt regel og målbot i tanken ad gangen, da var dette egentlig for litet sagt til ros for Morgengryets norskhet. For han må gjærne ta en hal(v) regel eller en ænnu mindre brøk op til gjennemførelse. Således kløvde Morgengryet i sin tid regelen om de hårde medlyd, p—t—k, i st. for de bløte danske, b—d—g, efter lange selvlyd måvite, i tre. Det vil sige: hr. Øyen skrev først bare b'er om til p'er, altså tabe til tape, gribe til gripe, raabe til rope, idet han imidlertid lot de danske d'er og g'er i fred. Siden kom raden til d'erne, som da blev til t'er: bide blev bite, bryde blev bryte osv. Sist kom den til g'erne, som blev k'er: klogere blev klokere, skriger blev skriker, bøger blev bøker . . .

Ved således å ta de tre slags målbøter hvær for sig vant lederen av dette blad noget for sine læsere og noget for sig. De første fik ikke så mange nyheter „på en gang at tage" og tåle. Selv fik han det lettere arbejd å passe et jærn ad gangen i st. for tre, og samtidig undgik han en stor del av det misnøje fra læsernes side, som altid plejer å ledsage overgangen fra et skakkjørt, låkere bokmål til et mere fejlfrit, rent og rigtigt. Underligt nok ellers; for en skulde jo vænte, at folk gjærne opgav det gamle og vanstelte, mot å få noget nyt og bedre igjen. Men nej! Utak, spot og annen forfølgelse er jo bl. a. målbøternes visse løn, og det des vissere, des mere påtrængende nødig hans gjærning ær. Det, folk engang har fåt hamret in i sig, i hjem eller skole, det hålder de på, om du nok så meget påviser dets usanhet, tungførhet eller andre skrøpeligheter.

Alene det gamle, tilvante ær dem godt og kjært. Alt annet ær av det onde, intil videre i alle fal. Det beste middel til å få bugt med den stædige gammelkjærhet eller „konservatisme“ ær nok dette, å stykke det nye ut i mange småbeter og gi almenheten det lit om sen, så de næsten ikke mærker, hvad som ær på færde, før det i løpet av år i størst mulig stilhet allerede ær blet en kjænsgjærning, en avgjort sak.

Ordforrådets norskhet ær målstrævets hovedsak.

Før vi gaar til de enkelte punkter — omfram det med p—t—k —, som det dansk-norske målstræv kræver ændring i fra dansk til norsk, blir det nok best, at det på forhånd blir slåt fast, at hovedsaken ær, at vi får så mange unorske, d. e. græske, latinske, franske, tyske m. fl. ord, som muligt, ut av vårt bokmål, og norske in i stedet. Vi siger ikke: få hvært eneste græsk, latinsk osv. fræmmedord bort; ti en del av utlændingerne ær uundværlige, i alle fal' for tiden, og en annen del ær i løpet av flere eller færre mansaldere blet kjænt og tilmed brukt av alle folkeklasser, og da ær jo den værste anke mot dem fallen bort. Som slike ord kan nævnes præst, prost, bisp, kirke, alter, menighed. Ja, ænog så hjemmevante ord som kjedel, kort, kjær, koke, kok, kjøkken, (det) koster, kiste, skrin, skrive m. fl. ær ophavlig fræmmede (hær latinske og græske: catillus, curtus, carus, coqvo, coqvus, coqvina, constat, kiste, scrinium, scribo); men selv den uvandeste almue forstår dem dog, så de gjærne kan ha grid og landsvist, ændda de til dels tar næringen fra ophavlige, infødde (som kort fra stut, koke fra syde og søde, sjoda, søjda) Med stor-mængden av de utenlandske ord dærimot ær hele den store, store flerhet, som næmlig ej kan andre mål æn sit morsmål, og selv dette i et omfang av i det højeste nogle 1000 ord, gjærne aldeles opråd, for så vidt ikke sammenhænget gjør den rette mening nogenledes kjænnelig. Tal således til folk flest om konvex, konkav, konkret, kulminere, mortificere, parlament, polygon, polygram, supplere og andre i tusenvis, og se så, hvor klok de blir av dit kråke- eller skøjermål.

I det hele ær altså fræmmedordene et onde, om æn, som sagt, for en del et nødvendigt onde, intil avløsere for dem engang kan finnes. Fjærnelsen av flere og flere av dem burde dærfor avgjort være hovedsaken i alt vårt målstræv, og det i den mon, at den, som det så tit ær sagt, skulde regnes ikke alene for nr. 1., men både for 1 og 2 og 3 og kan hænde 4 med. Så langt står unægtelig norskhet i o r d f o r r å d e t i rang og vigtighet for opfattelsen av det sagte over norskhet i f o r m e r n e, ɔ: i mållæren, i „Grammatikken“. Når vi bare skjønner ordene, som person eller bok taler til os med, så vil vi i regelen ikke ha nogen nød med å skjønne talens mening, om ordenes former æn ær mindre rigtige eller tilmed saknes. Dærimot hjælper det jo ikke, om formerne ær i beste innenlandske orden, når ordene ær f. e. russiske. (Men for den ulærde ær jo de aller fleste unorske ord russiske, om deres uttale, retskrivning, bøjning og ordfælling ær aldrig så ulastelig norsk). Gjør en prøve, ta 3—4

linjer i en bok; skriv ord for ord av i den orden, de dær har, men uten former. Skriv så alle formerne av i den givne orden og følge, men uten ord. La så en annen læse bægge avskrifter og se, hvad for en av dem som best lar ham skjønne eller gjætte inhåldet av samme linjer.

Denne ordforrådets aldeles overvejende vigtighet fræmfor formernes som vilkår for å kunne fatte det, som vanlig ved bægges hjælp søkes meddelt, skulde en tro var noget av sig selv så soleklart, at det var fulkommen overflødigt å nævne det. Men saken ær, at de norsknorske i de senere år både „årle og silde“ har præket den motsatte lære, den altså, at når et ord ær iført norske former, eller norsk uniform så å sie, så ær det et norsk ord, ær en del av vårt morsmål, — og sit morsmål må da, mener de, normænnene forstå, like som andre folk, hvært sit. Den, som altså ikke i egenskap av skoledannet og mål-lærd vet, hvad konvex, konkav, konkret (se ovenfor) vil sige, eller hvad f. e. synkretist, anarkist, hypnotisme, reptilie, automat og 10,000 andre utenlandske ord i våre bøker ær, skal det således efter de norsknorskes (av luften grepne) påstand gå et vidunderligt lys op for, når han ær så heldig å få øje på det, iført med eller påhængt norsk endelse. La f. e. synkretist længe nok være russisk, kinesisk eller hebraisk for den ulærde læser. Så snart han ser ein synkretist eller synkretisten eller synkretistar el. synkretistarne (-anne), kan han rope: jeg har det, jeg har det! (heureka! som den græske tænker sa'). Men da må formerne være ægte „norske“, norsk-norske! Våre „danske“ former har naturligvis ingen undergjørende kræfter. Desuten må vel formerne opfattes med levende målstræver-tro, om underet skal kunne intræde. (Jfr. Boltzius og hans tegn og underlige gjærninger, som også mislykkes, så nær som med troende, blindt troende).

Mere om denne norsknorske vranglære, at alskens fræmmede ord ær norske og dærmed forstålige for alle normæn, uten hensyn til, om de har lært græsk, latin, fransk osv., så snart de bare møter fræm i norske former (for flertal, „grader“, tider, måter m. m.), ær å finne i de to bøker, som ovenfor ær nævnt.

Nu noget om Morgengryets norskhet i det ytre av ordmålet, i formerne.

Hvad det dansknorske målstræv vil ha ændret i ordenes utvortes, kan deles i 12 avdelinger, tilfæller eller regler.

1. Den vigtigste av disse 12 ombøter (Reformer) ær alt omhandlet ovenfor: optagelsen i vår skrift (i talen ær den på forhånd tilstede) av de hårde p—t—k i st. for bokens b—d—g, efter lange selvlyd da. Danskerne har for nogle 100 år siden omskrevet de samme ord fra p til b, fra t til d og fra k til g, efter at folket hadde skiftet uttale, og optat de bløte b—d—g i st. for sine gamle hårde p—t—k. Dette bokstavskifte hålder vi normæn nu på å gjøre tilbake eller baklængs igjen, idet vi sætter de ophavlige p—t—k in i våre bøker igjen som i fordums onde tider ær tat fra os. Vi hadde jo ikke nogen grun til å være

med i danskernes bokstavskifte, da vi ikke hadde hat noget med deres lydskifte. Bokstavskiftet hadde aldrig lat sig se i Norge, hvis vi hadde blet ved med gammelnorsken op igjennem tiderne. Men, sammenhænget mellem før og siden blev brut av, da vi kom i riks-samlag, i helstat med Danmark. Da blev D. hovedlandet, og dets bokmål blev også tat som vårt. Vi fik bibler og andre gudelige bøker op fra Danmark, våre lover blev omskrevne til dansk osv.

Da vi imidlertid nu ikke længre ær under det gamle tryk fra dansk side, men fra 1814 ær våre egne hærrer, skulde en fra et alment standpunkt ha væntet to ting:

1. at alle normæn, straks de var minnet om, hvorledes det i sin tid gik til, at vi kom til å skrive dansk i st. for norsk, des før, des heller hadde tat fat på å tilnorske både talen og skriften, for så vidt de var kommen i ulag, og
2. at danskerne uten motstand hadde lat os bøte den gamle mål-skade, da de jo måtte skjønne, at vi var best tjent med å være os selv ogsaa hæri, og at vi ikke var mindre brøsthåldne med dansk for norsk, æn de selv vilde være med svensk for dansk.

Men dæri har vi tænkt grovelig fejl. Ænnu, over to mansaldere efter vår frigjørelse, går jo flerheten av os i det danske spor, mindre dog hvad ordforrådet, æn hvad formen av ordene vedkommer. Og de aller fleste dansker fortænker os jo fræmdeles i, at en del av os ikke kan la deres bokmål være vårt bokmål, men stadig „stræver“ og „stræver“ for å få gjort det „kunstlet og søgt“, få det omarbejdet til et „mesopotamisk Sprog“ eller til „Norsk-Arabisk“, som nogle spydig har kalt vår nynorsk. Danske fræmstedere av bøker hær oppe fra med noget kjænneligere norsk mål-farge kan fræmdeles ikke hålde sig for å grine over norskheten, kan ikke tie og la os i ro med vårt indre arbejd, og det ænda de år efter år ser, at deres gamle gnag harmer og krænker os, uten å gagne dem selv et gran. Saken ær dog nok, at vi har et talrikt hjemmedansk folk i folket hær, en mængde højremæn og efterliggere, som stadig hålder igjen mot alt målstræv og således arbejder danskerne i hænderne, og mot sit fædreland. Først når hjemmedanskheten tagner, („forstummer“), slår også danskdanskheten sig tiltåls, men vist næppe før.

Før vi forlater dette nr. 1, ær det best å mærke os, at vi ikke må i blinde, så å sie, rette hvær eneste b, d, g efter lang selvlyd til p, t, k. Vi må gå efter øret, ikke efter synet. De aller fleste normæn, de infødde særlig da, vet næmlig fra barndommen av, i hvad for ord p, t, k høres, og hvor ikke. Dæri vil de ha vejledning nok til å skrive ret, uten hjælp av egentlige regler. Til lettelse i tvilstilfæller kan dog mærkes, at b efter lang selvlyd blir p i alle virkelig norske ord, men ikke i tyske, som vi dog hær bare har et fåtal av. Grube kan således ikke skrives om til grupe, eller klæbe, klæbrig, klæbersten til klæpe; for så lyder de jo aldrig i talen. Grube blir uttalt grue eller gruve. Tyske ord bør ellers, hær som annen steds, helst søkes undgåt.

Like så har vi d'er, som aldrig blir t'er, og g'er, som aldrig blir k'er i talen. Ingen siger late en kanon, lite uret, byte, et but, i. st. for la(d)e, li(d)e, by(d)e, bu(d); ti disse d'er har aldrig været t'er. Heller ikke siger nogen at drake, jake, klake (over noget), plake, da g'erne i disse 4 ord ikke ær gamle k'er, som danskerne skulde ha gjort g'er ut av.

2. Lyden *d* ær i nyere tider for det meste fallen bort efter *l* og *n*. Men tegnet for lyden, bokstaven d altså, har fåt lov til å bli igjen på papiret. D var således blet målløs eller tom, „stum", like som en del e'er, g'er og h'er (en Broe, en Skye, gjøre, Gjæs, Hjærte, thi), og så har vel de skrivende tænkt: når bl. a. hålle, Lannet, binne skal skrives med d: holde, Landet, binde, hvorfor skal da falle, mannen, finne ikke like så vel ha stum d efter l og n? Således har da mange ord fåt en d i skriften, som aldrig har hat nogen d i talen. Disse d'er bør nu helst gå ut. De ophavlige d'er efter l og n blir det dærimot rådeligst å la stå, i alle fal for nærværende. De har i d. minste så vidt bedre ret, æn disse uhistoriske nyere, at de dog engang har været uttalt, og det av alle, likesom de hær i landet til dels ænnu blir uttalt av almuen.

Så meget må den vite, som vil forstå, hvorfor han i Morgengryet finner mange ord uten d, som ellers plejer å bli skreven med denne bokstav. Den, som vil lægge de uhistoriske d'er av i sin egen skrift, kan ikke efter nogen regel kjænne dem fra andre tomme d'er efter l og n. Men de vigtigste av dette slag kan han læse sig til av Morgengryet. Likeså av skrifter på Landsmålet, eller av B. Bjørnsons seneste bøker. Likeså av gammelnorsk og av ældste dansk. Likeså av svensk. En liste over ordene med uægte d'er står i min bok om „Den landsgyldige norske uttale", og et utval av dem ær tat in i min bok „Hvem skal vinne?" side 112—13.

Når Morgengryet trykker av stykker fra andre blad, tar det dog ordene som de står, uten å skrive dem om eller stryke d'erne.

3. *D* og *t* bør falle bort forved *s*, for det første i uttalen (oplæsn.) og siden småningom også i skriften. Således bl. a.: bedsk, bedst, fælleds, Bludsel, Gidsel, kryds, kydsk, Lods, Palads, Prindsen, Plads; Finantser, Marts, Pelts, Skitse, Terts, Valts. Sig besk, best . . ., Krys, Plas . . .; Finanser, Mars (måned), Pels, Vals.

4. *G* og *k* får bløt uttale forved de så kalte bløte (bløtgjørende) selvlyd, d. e. forved e, i, y, æ, ø, når disse selvlyd står i tonede (tonetunge) stavelser.

Prøveord: Ged, gild, gyldig, Gæst, gøre.
Ked, Kid, Kys, kær, køre.
Ske, Ski, Sky, Skær, skør,

Sig: Je't (*jejt), jil(d), jyldi(g), Jæst, jøre.
Kjed, Kjid, Kjys, kjær, kjøre, (kj må hær forstås som én bokstav, ikke som k+j).
Sje, Sji, Sjy, Sjær, sjør.

I halvdelen (8) av disse 15 stavelser skrives ænnu en j efter g og k (og sk), ɔ: i gje— gjæ— gjø—; i kje— kjæ— kjø—; i skjæ— skjø—. Men den vil nok med tiden falle bort også hos os, likesom den vanter i gammelnorsk og svensk. I nyere dansk blir den nu synlig mere og mere sjælden. Hos os ær den allerede avlagt av enkelte, som altså skriver t. d. Gæst, gø (om hund da), ked, kær, kølig; skære, skør. Uttalen ær dog ment som før.

5. Nå — nådde — (har el. ær) nåd' (ɔ: nådd).

D. e. tom e, som i naaede, naaet, ær lagt av. Således går alle de enstavelses livsord (verb.), som har svak bøjning, ɔ: har mere æn én stavelse i datiden. Få, gå, slå, stå, le, se hører altså ikke hit, ænda de bare har én stav. i nutiden; for de har stærk bøjning, bare en stav. i datid (fik, slog, lo, så). Dærimot f. e. flå, (flådde — flåd), nå, så, bo, gro, ro, tro, snu, dø (dødde var rettest, døde ær vanligt), gjø. Nogle skriver nåde, trode for nådde m. fl. Men dette gjengir dansk uttale, ikke norsk (eller Landsmaal'sk eller svensk).

6. Føde — fødde — (har el. ær) fød (ɔ: fødd).

I bøkerne har vi rækken føde — fødte — født i stedet. Den lydrette skrift hos os ær altså utenfor nutiden den samme som i klasse 5. Og da nutiden mere og mere blir sankjænt som enstavelses, faller klasserne 5 og 6 aldeles sammen: bla — bladde — blad', la (børse) — ladde — lad', spre — spredde — spred', klæ — klædde — klæd', blø — blødde — (har) blød'. Går da helt som nå — nådde — nåd', snu — snudde — (har) snud'.

7. Nogle av våre gamle g'er kommer in i skriften igjen, andre, nyere, går ut.

a. I vårt bokmål, som det for tiden ær, har nogle ord v i st. for en ophavlig g: g i gl. norsk, og i „Landsmaalet", g i ældste dansk og g i svensk, altså over hele norden.

Alt H. Wergel. og L. K. Daa rettet Plov og Skov til Plog, Skog. Men længere æn til de to ord vites de aldrig å ha rukket. Nu læser vi dog ofte Age for Ave, Agner f. Avner, lage f. lave, Gagn f. Gavn, Hage f. Have, Krage f. Krave, Mage f. Mave, Korg f. Kurv, Torg f. Torv, m. fl. Og selv i danske bøker finnes jo Grandelag, nabolag, Sindelag, fager, mager med g.

b. Andre av våre ophavlige g'er har ikke været avløst med v'er, men ær bare ret og slet støt' ut av ordet. De tar nu på å liste sig in igjen. Så blir due nu iblant til duge (dugelig, Duglejk, Dugløjse, ɔ: uduelighed), Kvie til Kvige, tie til tige, vie til vige, Vielse til Vigsel. Likeså ses blyges, Blygsel for blues, Blu(d)sel, truge, Trugsmål for true, Tru(d)sel. Bludsel, Trudsel, som nogle skriver, med ds for gs ær likeså dypsindigt eller vittigt, som om de, med gs for ds, vilde stave Føgsel for Fødsel, Gjøgsel f. Gjødsel, eller Klægsel f. Klædsel.

c. Ordene ovenfor, under a og b, hadde da en g for lite. Andre har i løpet av noget over hundre år fåt en nymotens g,

ɔ: en g for meget. Deres tal ær dog egentlig bare 4: dølge, spørge, sælge og vælge, med tilhørende familje, d. e. avledninger og sammensætninger. De skulde utenfor nutiden hete dulte — (har el. ær) dult; spurte — spurt; sålte — sålt; valte — valt. Dærtil Dølsmål, Spørsmål, Sal (Utsal), Val (Utval, Stortingsval, valbar, valfri). Disse g'er ær yngre æn Holbergs tid († 1754). Nutiderne ær ustø i talen. Helst skulde de hete dølje, spørje, sælje, vælje. Dærtil Sæljer, Væljer. Men j blir så tit utelat i talen, særlig i spørje, som sønnenfjæls nok tiest lyder spørre (jeg spør) og nordenfjæls vel mest spøre (— sporte, sport).

A gjeninsætte g'erne under og a b ovenfor ær unægtelig å gå længre fram i norskhet, æn vår landsgyldige, „dannede" tale for tiden egentlig tillater. Dette må vi dansknorske ærlig vedgå. Så får det bli et åpent spørsmål, hvor langt folket vil følge os. At omboten kan gå gjennem, og det særlig ved hjælp av skriften, dærfor taler dette, at de to ord, Plov og Skov, som H. W. og L. K. D. først gjorde prøve med — for en 60- år siden —, nu må siges å ha funnet sit gamle selv igjen, og dærtil har børjet å dra andre av samme slag efter sig: Age for Ave osv. Se ovenfor.

„Ved hjælp av skriften" ja; for når ordet ær skrevet med g for v eller for nul, vil det i regelen også bli læst op med g, og når dette har gåt for sig nogle år, ær den gamle vane med sin falske v (eller dog ingen g) fordreven av en ny vane. Således nok på lag med alle våre 12 eller flere dansknorske ombøter.

8. Avkorting av ord i medhåld av talen.

Ordmålene, „Sprogene", arbejder stadig på, at uttalen kan bli lettere og lettere. Dærfor kaster de flere og flere av de undværlige bokstaver og stavelser, gjør lange ord korte og korte ord ænnu kortere. Hvad for avkortinger hær sigtes til, kan skjønnes av Morgengryets målskik, likesom av mange andre blad, som Dagbl., Verdens Gang, Oplandenes Avis, Samhold (Gjøvik) m. fl. Selv højreblad har ej kunnet hålde sig. Av bøker med samme kortheter kan nævnes B. Bjørnsons, Kristof. Kristofersens m. fl.

Prøver: Dra — drar — dro(g) — (har el. ær) drat' (ɔ: dratt),
ta — tar — tok — tat',
bli — blir — ble(v) — blet',
gi — gir (sig: jir) — ga(v) — git' (ɔ: gjit, ɔ: jit).
Jfr. fåt', gåt', slåt', ståt', set' (for faaet osv.).

Andre prøver: far, mor, bror, farbror, morbror, faster, moster, som alle sparer in 2 el. flere bokstaver. Farbror, morbror, Faster, moster, utretter det samme med 7—7—6—6 midler (bokstaver), som Faderbroder, moderbroder, Fadersøster, modersøster med 11—11—11—11.

Det ophavlige, I. Aasenske, „Landsmaal" hålder sig stadig til de flere midler i st. for til færre. Hær bruker det formerne med 11—11—11—11 bokstaver, og ikke dem med de 7—7—6—6. Talens

natursanhet ær det for uvand (simpel), ufin og hværdags. Landets vordende bokmål må være „idealt“ måvite, være et slags gudemål, „højnet og løftet“ over tiden og rummet!

Det yngre kul' av norsknorske målstrævere har imidlertid børjet å hålde sig nærmere jorden og siger faster, moster med os andre mænnesker, og ikke fadersyster, modersyster med de høje guder. (Men hvad forslår slik omvendelse, når de forhærder sig i det store, hålder på fræmmedordene?).

9. Under dette nummer opregnes i boken „Hvem skal vinne?“, side 125—26, en række enskilte, ejnstaka, ord, som må søkes rettede i uttalen fra den for tiden landsgyldige (danske) til den tilsvarende norske, som dog ænnu for det meste bare høres i almuens mun. Nogle få prøver. Den danske (el. tyske) og den norske stilles parvis: Birk — bjørk, drøj — dryg, forrige — førre, gjemme — gjømme, glemme — glømme, græde — gråte, Græs — grá's, Haj — hå, Hø — høj, kold — kal(d), kvæge — kvikke (*kvejke), Læs — las', Mel — mjøl, Melk — mjølk, Myre — maur, nøgen — naken, ryste — riste, savne — sakne, Sne (tysk: Schnee) — snø, Stump — stub (Stump på norsk ær surbrød, ovnbrød), Svøbe — svepe, Sæbe — såpe, Sø — sjø, Takker (på blad, horn) — tagger, Tidsel — tistel, tærske — træske, Tærskel — træskel, Tømmer — timmer, Vrist — rist (på foten), Øxe — øks.

Når Morgengryets læsere ær færdige med å rette disse tretti ord og vil ha flere å få sat norsk skik på, kan de finne nok av dem i mit skrift: „Den landsgyldige norske uttale“ side 253—59.

10. Ordene av fælleskjøn bør få den *r* igjen som flertalsmærke, som de hadde i gammelnorsk og har i „Landsmaalet“ og i svensk. Samtidig bør *r* og *e* falle bort som flertalsmærke i ord av intetkjøn, så nær som i dem, som i entallet ender på *e* eller *i*; ti de kan få *r* og *er*.

I vårt bokmål, som det ær, vålder det vilkårlige bruk av flertal, med og uten mærker, meget bry i skolen. Ti nu har vi Bænk*e*, men Lænk*er*, Heste, men Præster, Enge, men Stænger, Svende, men Lænder. I det-kjøn har vi nu fl. Lande, Vande, men fl. Bånd, ikke Bånde. I fræmtiden kan vi da få (flere) Blad, fl. Bærg (nu Bjerge), fl. Hul, fl. Fjæl(d), fl. Middel, fl. Forsæt. Mærk: fl. Rike-r, Stykke-r; Parti-er, Prosti-er. Således og i „Landsmaalet“, som tilmed siger (flere) Stykke, fl. Skifte, uten r. Likesa i svensk, så nær som i „neutra“ på e og i, som får n til mærke (rike-n). Mærk, at vi har nogle ord av fælleskjøn uten fl.-mærke: Aal, Alen, Fejl, Ting m. fl.

11. Kjænneordets (Artikl.) t i det-kjøn blir i den tvangfrie utenboks tale ikke tat med. Folk siger Huse', Fjælle', ikke Huset osv., uten kanske de mest bok- og brevsynte. „Landsmaalet“ ses ænog iblant å ha avlagt denne t, altså i selve skriften; men den vanter aldrig i „Skriftsproget“, „Dansken“. Dette hitsættes dog bare „til at give Agt paa“ eller til „Observation“, som det heter på kråkemålet.

12. Endelig bør en del tyske former søkes utskilt av fræmtidsnorsken. Således nogle tyske forstavelser: an-, be-, bi-, er-, for-, ge-, (*an*komme, *be*nytte, *Bi*hjælper, *er*fare, *for*glemme, *Ge*vinst). Mange av disse ord kan brukes, når tyskheten ær reven av dem: komme, nytte, Hjælper, glemme, Vinst. Andre vil ikke sleppe den, såsom erfare, erholde. Da må vi ha et helt nyt ord i stedet.

Og som med forstav., så med efterstavelser, endelser. Tyske end. ær -*a*gtig, *b*ar, *h*aftig, *i*ge, *i*nde, *i*sk: sort*agtig*, bruk*bar*, mand*haftig*, beed*ige*, Slav*inde*, overflad*isk*. Jfr. sortlaten (svart:), brukfør, mandomsom (ɔ: karslig, røselig), edfæste (edbinde, edtage), Slave, (iblant), overflatelig. Også hær må vi iblant opgi hele ordet for å få den tyske surdejg utrensket av målet. Jfr. standhaftig og uthåldende (ihærdig); hensigtsmæssig og formålstjenlig m. fl.

Målstræverne ved skillevejen.

Om disse 12 målbøter ær de dansknorske og de norsknorske i grunnen aldeles enige. Men fra nu av går de hvær sin vej. Eller rettere sagt, det dansknorske stræv går ikke længre. Det gjør hålt! Det lar det andre gå alene.

De målbøter, som vi dansknorske ikke tør gå med de „Landsmaal“ske på, ær ellers bare tre; men de tre kommer rigtignok tilsyne i svært mange tiltæller, mange ord. Vi skal dog se lit på dem.

13. De norsknorske vil ha de gamle så kalte tvilyd, au, ej, øj i bruk igjen: laus for løs, løjse f. løse; Bejn, rejn, Stejn m. m. fl.

14. Også de gamle a'er i bøjningen, i endelserne, tar de op: Fant*a*r, Gut*a*r, kort*a*re, kort*a*ste, elsk*a*r — elsk*a*(de) — elsk*a*(d), elsk*a*(t).

15. Endelig kræver de „Kvindekjønnets Frigjørelse el. Emancipation“, d. e. at hunkjønsordene ikke „kverv burt“ (forsvinder) i hanordenes klasse, ɔ: i fælleskjønnet. som mållæren kaller dem, men blir hævdet som et kjøn for sig selv. „Landsmaalet“ har med andre ord de gamle tre kjøn. Egentlig kjøn og kjøn og ikkekjøn: ein mann, ei kone, eit barn.

Årsaken til, at vi dansknorske blir stående ved punkt 12, og ej går med på 13—14—15, ær den, at vi lægger vår landsgyldige, „dannede“ uttale til grun for ordenes skriftlige skikkelse, og at den — for nærværende i alle fal — ikke vedkjænner sig enten tvilydene, a'erne, eller et særskilt hunkjøn; ikke som regel å sie, men nok som undtak, hist og hær. Vi skriver således Naut, nauten (i st. for Nød, nøden), Staur ved siden av Stør, Maur v. s. av (dansk) Myre m. fl. Likeså Bejte, grej, Lejte, Vejt. Likeså brøjte (Vej), sprøjte (Vand); ikke brøde V., sprøde Vand.

Under 14 jfr. former som Jænta, Kona, Elva, Lomma, Tromma, som iblandt forekommer i optegnelser fra hværdagslivet, særlig almuens.

At slike uttaler småningom kan våges, ær jo dog bare sidestykker til noget, som alt ær i gang. Jfr. nr. 7 ovenfor om (dansk) Plov, Skov, som nu har gjenvunnet sin rette norske skikkelse: Plog, Skog, ænda den i flere mansaldere hadde været ute av vår „dannede“ tale. Jfr. likeledes nr. 9, om en række av ord, som av våre finere landsmæn længe har været uttalt på tysk (Birk, Mel, Melk) eller på dansk (græde, Græs, Læs, nøgen, ryste, Svøbe, Sø, Tømmer), men som dog nu ær på vej til å få sin længe forskutte lydelse (Bjørk, naken, Sjø osv.) lyst ærlig, lyst i kul og kjøn igjen, og knæsat på ny av landets „overklasse“. Hær har vi da syn for sagn om, at grænsen mellem vår for tiden landsgyldige, „dannede“ tale og almuens slet ikke ær så urørlig ænda. Likesom ord og ordlag småningom har lat sig hæve fra bygdemål til landsmål — i dansknorsk mening —, således vil vist også mange ords ægte uttale, og i det hele former, kunne vinne sin tapte odel igjen. Bare vi gir tål og ikke ær så bråhuga og vil ha alt på en gang, således som vår næste, de „egentlige målstrævere“. Ti dærmed får vi bare en del hugvarme tullinger og „Idealister“ med os, men den store flerhet, som vi dog må ha med for å komme nogen vej, blir liggende efter. Når en ny bok i det aller meste hålder sig til „overklassen“s landsgyldige talebruk, blir nok målstrævets plog, skog, lage, bjørk, gras, las, naken, snø, timmer osv. tålt, om æn fra først av ikke likt. „Kongsmænnene våre går let og tar fejl“, blir vel tålt som „dannet“ norsk bokmål. Men blir denne sætning omskreven til: „Kongsmennerne vaare gjeng lett og tek imist“, da heter det straks: „Hvad er dette for et Sprog? Vort er det i alle Fald ikke. Noget af det Sære faar vi taale uden at gjøre Oprør. Men der faar være Maade med“.

Hvad som har sat bægge målstræv så meget tilbake, ær unægtelig dette misgrep, at de strieste tar tingen så bråstyrtende, d. e., at de valte omvæltningens, „Revolusjonen“s vej, i st. for ombotens, målbøtingens, „Reformen“s, og grunnet et bokmål aldeles av nyt. Hadde alle målstrævere hålt sammen om, lit efter lit å oparbejde „Dansken“ efter de 12 regler ovenfor, så hadde det arbejd i løpet av denne første målstræv-alder, fra 1853 regnet, været færdig nu, og de, som da vilde mere — vilde omfram ha reglerne 13—14—15 sat ikraft med — kunde da ha „strævd“ videre til beste for sit „Landsmaal“, og fristet, om de kunde få folk flest til å gå med også på denne rammere norskhet. Men hvad har de norsknorske ment og gjort, i stedet for å være med på den dansknorske målvej, så langt den rak? Jo, de har for det første ingen hjælp tilført os i strævet for våre fælles 12 av de 15 punkter. De har fræmdeles heller ikke lat det bli med å stå ledige og gape og jejpe mot os andre. De har dærimot — hvad vel i sin tid vil finnes næsten utroligt — i en hel mansalder, tidlig og sent, innen- og utenlands, med pen og mun, gjort os dansknorske alt slags men og hinder og ugagn, som de har

set sig istand til. „Den, som ikke er med os i alt, i tykt og tynt, han er at regne for vår motstander i alt. Han skal forfølges og, om muligt, tynes og utryddes. Lad længe nok det, som han vil, for de 4 femteparters vedkommende falde sammen med vort „norsknorske“ stræv, det blir det samme; vi vil intet maskepi ha med ham. Det, som skal gjøres for målsaken, skal gjøres ved os, os og ingen annen.

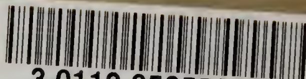
Det skal dog ikke forties, at flere norsknorske, tilmed av høvdingerne, i de siste år har stellet sig helt annerledes til dansknorskheten æn før, og æn flerheten av deres menige medstrævere. En høvding skriver „Dansk“ i det formelle, men med et rensket ordforråd, en annen eller andre ær, som flerheten av samme folkeslag, slurven m. h. til ordforrådet — ful av fræmmedord —, men slutter sig i formerne — såsom i p—t—k — til os, når de, som hvær dag hænder, må skrive dansk „korso er“. En av disse står av og til å læse i bladet „Varden“, en annen var nylig ute i „Folkets Avis“, en av sjølve mål-præsterne. Som vi vet, var det tidligere højeste målstræver-levevisdom, efter ævne å skrive „Dansken“ ihjæl — opløse den, som de kalte det — ved å mætte, proppe og spræengfete den med fræmmede ord og annen usunhet, annen unorskhet. Fik de først gjort „Dansken“ umulig i landet, måtte folket, mente de, med eller uten sin vilje, ty til dem og ta lodder, aksier, i deres nye „Gründung“ i Landsmaalet; for et bokmål må jo ethvært folk ha, måvite!

Andre tegn på bedre tider for os dansknorske ær, 1, at en målstræver-høvding forleden i selve stortinget med styrke hævdede like ret og værdighet for det Knudsenske som for det I. Aasenske stræv, 2, at en annen høvding under den B. Bjørnsonske målstrid siste sommer tilbød forlik, og spådde, at bægge målstræv kom til å sejre, og 3, at en norsknorsk fræmsteder av min yngste bok for nogle uker siden ytrede, at det jo var det samme, hvad for en av en hærs to fløjer søm vant; ti dærmed hadde jo som helhet bægge vunnet, dærmed hadde folket sejret.

Den sammenligning ær slående nok; men for 10 år siden vilde den nok været aldeles umulig fra norsknorsk side.

Om denne stigende agtelse og velvilje for det dansknorske stræv ær en årsak til eller en virkning av frafal' og tilbakegang på norsknorsk side, ær ikke videre klart ænnu. Vist ær det, at målstræver-bladet, „Fedraheimen“, lar høre nødrop efter nødrop, ja truer rent ut med å gå til bunds, hvis dets trofaste ikke gjør sin skylde. Forleden (1885—86) skal bladet ha hat over 1200 tingere. Nu har det ikke igjen stort mere æn halvdelen, efter hvad en av de invigde nylig har åpendaget. Ikke engang alle medlemmerne av mållaget (1000 på lag) giter hålde det og således „redde Gardens Ære“.

„Fedraheimen“ er ellers et vel ledet blad, både med hug og dug.

3 0112 053552599